

The Impact of E-Government on the Rule of Law and Transparency in Iran

Ruhollah Pour Esmail¹
Asghar Partovi²
Malek Zolghadr³

Received: 27 April 2025

Reception: 25 June 2025

Abstract

E-government, as an innovative tool for enhancing governance and increasing transparency in governmental processes, plays a significant role in the efficiency of governments. In Iran, given the existing challenges in the administrative system and the need to improve transparency and the rule of law, considerable efforts have been made to establish e-government. However, indicators of the rule of law and transparency are still not at an optimal level. The main question of this study is: What impact does e-government have on the quality of governance and the establishment of the rule of law and transparency in Iran? Given the growing importance of e-government in modern governance systems and its role in achieving the fundamental principles of good governance, examining Iran's experiences in this regard and analyzing its impact on the rule of law and transparency can pave the way for providing scientific and practical solutions to improve the current situation. The results of the research indicate that e-government in Iran can play a significant role in enhancing the rule of law and transparency. Despite infrastructural problems and cultural challenges, systems such as the SANA (National Authentication System) and the financial transparency system have effectively contributed to reducing corruption and enhancing transparency. The research method is descriptive-analytical.

Keywords: E-Government, Transparency, Rule of Law, Corruption, Efficiency

¹Department of Political Science, Za. C., Islamic Azad University, Zanjan, Iran

²Department of Political Science, Za. C., Islamic Azad University, Zanjan, Iran

³Department of Political Science, Za. C., Islamic Azad University, Zanjan, Iran

<http://doi.org/10.30510/pscci.2025.519471.1278>

تأثیر دولت الکترونیک بر حاکمیت قانون و شفافیت در ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۷

روح الله پور اسمعیل^۱

اصغر پرتوی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۲۱

مالک ذوالقدر^۳

چکیده

دولت الکترونیک به‌عنوان ابزاری نوین در بهبود حکمرانی و افزایش شفافیت در فرآیندهای دولتی، نقش مهمی در کارایی دولتها دارد. در ایران، با توجه به چالش‌های موجود در نظام اداری و نیاز به ارتقای شفافیت و حاکمیت قانون، تلاش‌های زیادی در زمینه استقرار دولت الکترونیک انجام شده است اما شاخصهای حاکمیت قانون و شفافیت از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست. پرسش اصلی این پژوهش این است که دولت الکترونیک چه تأثیری بر کیفیت حکمرانی و استقرار حاکمیت قانون و شفافیت در ایران دارد؟ با توجه به اهمیت روزافزون دولت الکترونیک در نظام‌های حکمرانی نوین و نقش آن در تحقق اصول بنیادین حکمرانی خوب، بررسی تجربیات ایران در این زمینه و تحلیل میزان و چگونگی تأثیر آن بر حاکمیت قانون و شفافیت، می‌تواند زمینه‌ساز ارائه راهکارهایی علمی و عملی برای بهبود وضعیت موجود باشد. نتایج تحقیق نشان می‌دهند که دولت الکترونیک در ایران می‌تواند نقش چشمگیری در ارتقای حاکمیت قانون و شفافیت ایفا کند. با وجود مشکلات زیرساختی و چالش‌های فرهنگی، سامانه‌هایی مانند سامانه ثنا و سامانه شفافیت مالی به‌طور مؤثری در کاهش فساد و ارتقای شفافیت عمل کرده‌اند. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی است.

کلید واژه‌ها: دولت الکترونیک، شفافیت، حاکمیت قانون، فساد،

کارآمدی

^۱ دانشجوی دکتری علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران

^۲ گروه علوم سیاسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران

^۳ گروه علوم سیاسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران

در عصر تحول دیجیتال، دولت‌ها با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی، به دنبال کارآمدسازی فرایندهای حکمرانی و بهبود تعامل با شهروندان هستند. یکی از مهم‌ترین رویکردهای نوین در این زمینه، توسعه دولت الکترونیک است؛ مفهومی که به معنای استفاده سازمان‌یافته از فناوری اطلاعات برای ارائه خدمات عمومی، ارتقای شفافیت، پاسخگویی و تقویت مشارکت مردمی در اداره امور عمومی تلقی می‌شود. دولت الکترونیک نه تنها ابزار فنی نوینی برای بهبود عملکرد بخش عمومی به شمار می‌آید، بلکه بستر مناسبی برای ارتقاء اصول بنیادین حکمرانی از جمله حاکمیت قانون و شفافیت نیز فراهم می‌آورد. در این میان، بررسی تأثیر دولت الکترونیک بر این دو مؤلفه کلیدی در بستر خاص سیاسی و اجتماعی ایران، اهمیتی دوچندان می‌یابد.

حاکمیت قانون به عنوان یکی از ارکان اصلی حکمرانی مطلوب، بر ضرورت اجرای یکسان و بی‌طرفانه قوانین برای همه افراد تأکید دارد. این اصل، تضمین‌کننده عدالت، کاهش فساد و ارتقای اعتماد عمومی نسبت به ساختار حاکمیتی است. از سوی دیگر، شفافیت به معنای دسترسی آزاد و برابر شهروندان به اطلاعات عمومی، موجب افزایش پاسخگویی نهادهای حکومتی، کاهش زمینه‌های سوءاستفاده از قدرت و تقویت نظارت عمومی بر عملکرد دولت می‌شود. دولت الکترونیک می‌تواند از طریق دیجیتالی‌سازی فرایندهای اداری، ایجاد سامانه‌های اطلاعاتی باز، تسهیل ارتباط میان دولت و شهروندان، و فراهم‌سازی بسترهای مشارکت الکترونیک، در ارتقای این دو مفهوم نقش‌آفرین باشد.

در ایران، توسعه دولت الکترونیک با وجود اقدامات مثبت در سال‌های اخیر، همچنان با چالش‌های ساختاری، فرهنگی و فنی مواجه است. با این حال، تجربه اجرای طرح‌هایی نظیر سامانه ملی خدمات دولت هوشمند، سامانه شفافیت، درگاه ملی مجوزها و سامانه‌های رسیدگی به شکایات مردمی، نمونه‌هایی از تلاش‌های در حال انجام در مسیر تقویت حاکمیت قانون و شفافیت از طریق ابزارهای دیجیتال هستند. این اقدامات در صورت استمرار و گسترش می‌توانند به تدریج باعث کاهش فساد اداری، تسریع در روند رسیدگی به مطالبات شهروندان،

افزایش اعتماد عمومی و تقویت پاسخگویی در نظام حکمرانی کشور شوند.

با توجه به اهمیت روزافزون دولت الکترونیک در نظام‌های حکمرانی نوین و نقش آن در تحقق اصول بنیادین حکمرانی خوب، بررسی تجربیات ایران در این زمینه و تحلیل میزان و چگونگی تأثیر آن بر حاکمیت قانون و شفافیت، می‌تواند زمینه‌ساز ارائه راهکارهایی علمی و عملی برای بهبود وضعیت موجود باشد. در این مقاله تلاش خواهد شد با بهره‌گیری از چارچوب‌های نظری و بررسی شواهد آماری، رابطه میان توسعه دولت الکترونیک با ارتقاء حاکمیت قانون و شفافیت در ایران مورد تحلیل قرار گیرد.

پیشینه تحقیق

علیرضا شهابی (۱۳۹۵) در کتاب «دولت الکترونیک: مفاهیم و راهکارها»^۱ به تحلیل مفاهیم دولت الکترونیک، ویژگی‌ها و فواید آن می‌پردازد و تأثیر آن را بر شفافیت و کارآمدی حکمرانی بررسی می‌کند. در این کتاب، تلاش‌های ایران در مسیر پیاده‌سازی دولت الکترونیک مورد ارزیابی قرار گرفته و چالش‌های موجود در این راستا نیز شناسایی شده است.

محمدرضا عابدینی (۱۳۹۷) در مقاله «تأثیر دولت الکترونیک بر شفافیت و پاسخگویی در حکومت‌ها»^۲ به بررسی چگونگی ارتقاء شفافیت و پاسخگویی از طریق دولت الکترونیک می‌پردازد. نویسنده با استناد به مدل‌های مختلف حکمرانی و تحلیل کشورهای مختلف، به نقش فناوری اطلاعات در تقویت اصول دموکراتیک و حاکمیت قانون اشاره دارد.

جیمز کی. جیمز (۲۰۲۰) در کتاب «تحول دیجیتال و شفافیت در دولت‌ها»^۳ به تحلیل مدل‌های مختلف تحول دیجیتال در دولت‌ها پرداخته و نشان می‌دهد که چگونه استفاده از ابزارهای دیجیتال می‌تواند شفافیت و پاسخگویی را در نهادهای دولتی بهبود بخشد.

مارتین اسمیث (۲۰۱۶) در مقاله «مدل‌های موفق دولت الکترونیک در کشورهای در حال توسعه» به بررسی تجارب کشورهای در حال توسعه در پیاده‌سازی دولت الکترونیک پرداخته است و چگونگی تاثیر آن بر شفافیت و بهبود خدمات عمومی را مورد ارزیابی قرار می‌دهد.

جوزف استیگلیتز (۲۰۲۱) در کتاب «حاکمیت قانون در عصر دیجیتال» به تحلیل نحوه تاثیر فناوری‌های جدید، به ویژه دولت الکترونیک، بر اصول حاکمیت قانون در جوامع مختلف می‌پردازد. به طور خاص، چگونگی بهره‌گیری از دولت الکترونیک برای تقویت شفافیت و جلوگیری از فساد مورد بررسی قرار می‌گیرد.

سید مصطفی موسوی (۱۳۹۶) در مقاله «نقش دولت الکترونیک در تقویت مشارکت مدنی» این موضوع را بررسی می‌کند که چگونه دولت الکترونیک می‌تواند به تقویت مشارکت مدنی و ایجاد فضای شفاف‌تر برای شهروندان کمک کند.

نیکلاس کار (۲۰۱۹) در کتاب «آینده دولت‌ها: از دولت الکترونیک تا دولت هوشمند» به روند تکامل دولت الکترونیک به سمت دولت هوشمند می‌پردازد و در آن چگونگی ایجاد شفافیت و حاکمیت قانون در فرآیندهای حکومتی بررسی شده است.

محمد جواد ابراهیمی (۱۳۹۴) در مقاله «چالش‌ها و فرصت‌های دولت الکترونیک در ایران» به چالش‌های اجرایی پیاده‌سازی دولت الکترونیک در ایران و نقش آن در تقویت حاکمیت قانون و شفافیت در کشور پرداخته است.

رضا صفری (۱۳۹۳) در مقاله «دولت الکترونیک و فساد اداری» تاثیر دولت الکترونیک در کاهش فساد اداری و ارتقاء شفافیت در نهادهای دولتی را بررسی می‌کند.

سارا جانسون (۲۰۱۸) در کتاب «شهروند الکترونیک و حاکمیت قانون» به تاثیر دولت الکترونیک در مشارکت شهروندان در فرایندهای حکومتی و نحوه افزایش شفافیت و مسئولیت‌پذیری در دولت‌ها می‌پردازد.

مارتین هاروی (۲۰۱۷) در مقاله «مقایسه دولت الکترونیک در کشورهای مختلف و تاثیر آن بر حکمرانی خوب» تجارب کشورهای مختلف را در پیاده‌سازی دولت الکترونیک مورد مقایسه قرار داده و نشان می‌دهد که چگونه دولت‌های الکترونیک می‌توانند موجب بهبود حاکمیت قانون و شفافیت شوند.

آلیس هوکینسون (۲۰۲۰) در کتاب «مدیریت دولت الکترونیک و تاثیر آن بر پاسخگویی» روند مدیریت دولت الکترونیک در کشورهای مختلف بررسی شده و اثرات آن بر پاسخگویی و حاکمیت قانون در فرآیندهای حکومتی مورد تحلیل قرار گرفته است.

ریچارد کارتر (۲۰۲۱) در مقاله «دولت الکترونیک و مبارزه با فساد: راهکارها و چالش‌ها» تاثیر دولت الکترونیک در مبارزه با فساد اداری و ارتقای شفافیت در دولتها مورد بررسی قرار گرفته و راهکارهای مختلف برای افزایش اثربخشی دولت الکترونیک در این زمینه پیشنهاد شده است.

توکلی جوشقانی (۱۴۰۰) نیز در پژوهشی مشابه به این نتیجه رسید که استقرار دولت الکترونیک می‌تواند فساد اداری را کاهش دهد و اعتماد عمومی را افزایش دهد.

همچنین گزارش‌های بانک جهانی نشان می‌دهند که کشورهای با سطح بالاتر از دولت الکترونیک، به‌طور معمول در شاخص‌های حکمرانی و شفافیت عملکرد بهتری دارند. پژوهش حاضر ضمن توجه به آثار مورد مطالعه تلاش می‌کند موضوع دولت الکترونیک و تاثیر آن را بر حاکمیت قانون و شفافیت در ایران مورد توجه قرار دهد.

مبانی نظری تحقیق

مفهوم دولت الکترونیک

دولت الکترونیک به‌عنوان یک فرآیند مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات، شامل ارائه خدمات دولتی از طریق اینترنت و سایر فناوری‌ها است. این فرآیند باعث افزایش دسترسی به اطلاعات دولتی و کاهش پیچیدگی‌های اداری می‌شود (زاهدی و همکاران، ۱۴۰۰).

۵۶). در واقع دولت الکترونیک به مجموعه‌ای از فرآیندهای دولتی اطلاق می‌شود که از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی برای بهبود و تسهیل خدمات عمومی، دسترسی به اطلاعات، و ارتقاء کارایی و شفافیت استفاده می‌کند. این امر می‌تواند به تقویت حاکمیت قانون کمک کند زیرا شفافیت و پاسخگویی را در فرآیندهای حکومتی افزایش می‌دهد. در حقیقت، دولت الکترونیک با کاهش فرآیندهای دستی، بهره‌وری را افزایش می‌دهد و فرآیندهای حکومتی را برای نظارت عمومی شفاف‌تر می‌سازد.

دولت الکترونیک به‌عنوان استفاده از فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات (ICT) برای ارائه خدمات دولتی به شهروندان، کسب‌وکارها و سایر نهادها تعریف می‌شود. این فرآیند، زمینه‌ساز تعاملات سریع‌تر، شفاف‌تر و کارآمدتر در بین دولت و شهروندان است. بعضی از پژوهشگران در تحقیقات خود به تحلیل تأثیر دولت الکترونیک بر شفافیت پرداخته و آن را ابزاری مهم برای مقابله با فساد دانسته‌اند. بر اساس این دیدگاه، استفاده از سامانه‌های دیجیتال باعث می‌شود تا فرآیندهای حکومتی به‌طور کامل مستند و قابل پیگیری باشند و هر گونه تخلف احتمالی به‌سرعت شناسایی شود (Hague & McKenna, 2000, p. 105).

حاکمیت قانون و شفافیت

حاکمیت قانون و شفافیت، دو عنصر کلیدی در ایجاد حکمرانی خوب و کارآمد در جوامع مدرن هستند. این دو مفهوم در زمینه‌های مختلفی چون حقوق بشر، مبارزه با فساد، تقویت دموکراسی و ارتقاء پاسخگویی دولت‌ها اهمیت دارند. در این نوشتار، به تحلیل مبانی نظری حاکمیت قانون و شفافیت و رابطه میان این دو مقوله پرداخته خواهد شد.

۱- حاکمیت قانون

حاکمیت قانون به معنای برتری و حاکمیت قوانین بر تمامی افراد و مقامات دولتی است. این مفهوم بیان می‌کند که هیچ فرد یا نهادی بالاتر از قانون نیست و تمامی افراد باید در برابر قوانین یکسان باشند

(استیگلیتز، ۲۰۲۱: ۶۷). حاکمیت قانون، علاوه بر ایجاد عدالت و نظم در جامعه، می‌تواند به حفظ حقوق فردی و اجتماعی شهروندان کمک کند و از خودکامگی، فساد و سوءاستفاده از قدرت جلوگیری کند.

ویژگی‌های حاکمیت قانون به‌طور عمده شامل اصول زیر است:

بی‌طرفی و انصاف: قوانین باید به‌طور منصفانه و بدون تبعیض اجرا شوند.

دسترسی به عدالت: افراد باید به‌راحتی به دادگاه‌ها و فرآیندهای قضائی دسترسی داشته باشند (جانسون، ۲۰۱۸: ۱۰۲).

پاسخگویی: مقامات دولتی باید در برابر اعمال خود به قانون و شهروندان پاسخگو باشند (جیمز، ۲۰۲۰: ۸۹).

حاکمیت قانون می‌تواند با استفاده از ابزارهای مدرن نظیر دولت الکترونیک تقویت شود. دولت‌های الکترونیک با فراهم‌آوردن بستری برای دسترسی عمومی به اطلاعات و خدمات دولتی، موجب تسهیل نظارت عمومی و کاهش فساد می‌شوند. به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، ایجاد شفافیت در فرآیندهای حکومتی از طریق فناوری‌های نوین، می‌تواند موجب تقویت حاکمیت قانون گردد.

۲- شفافیت

شفافیت به معنای دسترسی آزاد و بدون مانع به اطلاعات حکومتی است که به‌ویژه در فرآیندهای حکومتی و تصمیم‌گیری‌های دولتی بسیار حائز اهمیت است. شفافیت موجب می‌شود که شهروندان از نحوه تصمیم‌گیری و عملکرد دولت آگاه شوند و بتوانند بر آن نظارت کنند (هوکینسون، ۲۰۲۰، ص. ۷۵). در نظام‌های دموکراتیک، شفافیت به‌عنوان ابزاری برای تقویت نظارت عمومی و مشارکت مدنی شناخته می‌شود و می‌تواند زمینه را برای کاهش فساد و سوءاستفاده از قدرت فراهم کند (کارتر، ۲۰۲۱: ۱۵۰).

ویژگی‌های شفافیت در حکمرانی عبارتند از:

دسترسی آزاد به اطلاعات: شهروندان باید بتوانند به راحتی به اطلاعات و داده‌های عمومی دسترسی داشته باشند.

پاسخگویی دولت: مقامات دولتی باید بتوانند به سؤالات عمومی و انتقادات پاسخ دهند (اسمیث، ۲۰۱۶: ۱۱۲).

مشارکت عمومی: مردم باید بتوانند در فرآیندهای تصمیم‌گیری حکومتی مشارکت داشته باشند (جیمز، ۲۰۲۰: ۸۹).

در بسیاری از کشورها، دولت الکترونیک به عنوان ابزاری برای ارتقاء شفافیت و پاسخگویی مطرح است. این سیستم‌ها با ارائه خدمات دولتی به صورت آنلاین و فراهم آوردن دسترسی سریع به اطلاعات، موجب کاهش ریسک فساد و سوءاستفاده از قدرت می‌شوند (موسوی، ۱۳۹۶: ۳۴).

۳- رابطه میان حاکمیت قانون و شفافیت

حاکمیت قانون و شفافیت، دو عنصر مکمل در حکمرانی خوب هستند. حاکمیت قانون بدون شفافیت نمی‌تواند به طور کامل اجرا شود. به عبارتی، اگر شهروندان به طور کامل به اطلاعات حکومتی و فرآیندهای قانونی دسترسی نداشته باشند، نمی‌توانند بر عملکرد دولت نظارت کنند و از اجرای عادلانه قانون اطمینان حاصل نمایند. برعکس، شفافیت بدون حاکمیت قانون می‌تواند به شکاف‌های قانونی و بی‌عدالتی منجر شود. برای مثال، اگر مقامات دولتی تنها اطلاعات را به صورت شفاف منتشر کنند، اما به طور عادلانه قوانین را اجرا نکنند، این شفافیت نمی‌تواند منجر به افزایش اعتماد عمومی و تقویت حکمرانی خوب شود.

دولت الکترونیک می‌تواند پل ارتباطی میان این دو مفهوم باشد. با استفاده از سامانه‌های دیجیتال و ارائه خدمات دولتی به صورت آنلاین، دسترسی به اطلاعات و خدمات دولتی برای شهروندان تسهیل می‌شود و این امر موجب افزایش شفافیت و همچنین تقویت حاکمیت قانون می‌شود. همچنین، این سیستم‌ها با فراهم آوردن امکان نظارت عمومی، از تخلف‌ها و فسادهای احتمالی جلوگیری می‌کنند

(استیگلیتز، ۲۰۲۱: ۷۲). به طور کلی دولت الکترونیک می‌تواند به شدت در تقویت حاکمیت قانون و شفافیت تأثیرگذار باشد. با ایجاد بسترهای دیجیتالی، دولت‌ها می‌توانند فرآیندهای حکومتی را به طور شفاف‌تر انجام دهند و دسترسی شهروندان به اطلاعات را تسهیل کنند. این امر موجب افزایش پاسخگویی و کاهش فساد در نهادهای دولتی می‌شود. برای مثال، در فرآیندهای قانونی، شهروندان می‌توانند از وضعیت پرونده‌های خود آگاه شوند و از تأخیر یا انحرافات احتمالی در فرآیندهای قضائی جلوگیری کنند (کارتر، ۲۰۲۱: ۱۵۸).

دولت‌های الکترونیک با کاهش بروکراسی، تسهیل دسترسی به خدمات عمومی و بهبود فرآیندهای تصمیم‌گیری، می‌توانند به طور مستقیم به تقویت حاکمیت قانون و شفافیت کمک کنند. به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، دولت الکترونیک می‌تواند به‌عنوان یک ابزار مهم در کاهش فساد و افزایش شفافیت در فرآیندهای حکومتی و اجرایی عمل کند (اسمیث، ۲۰۱۶: ۱۱۵).

یافته‌های تحقیق

یکی از مهم‌ترین دستاوردهای پیاده‌سازی دولت الکترونیک در کشورها، بهبود شفافیت و حاکمیت قانون است. این دو مولفه به‌ویژه در کشورهایی که با مشکلات مدیریتی و فساد دولتی روبه‌رو هستند، می‌توانند به‌طور چشمگیری بهبود یابند. در این بخش، ابتدا به بررسی تأثیر دولت الکترونیک بر حاکمیت قانون در ایران و سپس به تأثیر آن بر شفافیت پرداخته خواهد شد.

تأثیر دولت الکترونیک بر حاکمیت قانون در ایران

دولت الکترونیک به‌عنوان یک راهکار نوین برای افزایش کارایی، شفافیت، پاسخگویی و کاهش فساد در کشورهای مختلف شناخته شده است. ایران نیز در راستای تحقق این هدفها، گام‌هایی برای توسعه دولت الکترونیک برداشته است. این تحول می‌تواند تأثیرات مثبتی بر حاکمیت قانون و شفافیت در کشور داشته باشد. حاکمیت قانون به معنی تسلط قوانین به‌طور یکنواخت و عادلانه بر تمامی افراد

و نهادها در جامعه است. این مفهوم در کشورهای توسعه یافته به ویژه از طریق دولت الکترونیک تقویت شده است. با توجه به زیرساخت‌های ضعیف اداری و فسادهای موجود در برخی نهادهای دولتی، ایران به طور خاص از مشکلاتی در زمینه حاکمیت قانون رنج می‌برد. در این راستا، دولت الکترونیک به ویژه در بخش‌های قضائی و دولتی می‌تواند تأثیرات بسزایی داشته باشد.

یکی از مهم‌ترین سامانه‌های مؤثر در این زمینه، سامانه ثنا است که به‌عنوان یک ابزار قضائی دیجیتال برای ثبت، پیگیری و اطلاع‌رسانی در خصوص پرونده‌های قضائی به کار می‌رود. طبق گزارش‌های مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی این سامانه موجب تسهیل دسترسی به اطلاعات قضائی و افزایش شفافیت در روند دادرسی‌ها شده است (مرکز پژوهش‌های مجلس ۱۴۰۰: ۲۱۰). همچنین، سامانه پیگیری پرونده‌ها که امکان مشاهده وضعیت پرونده‌ها به صورت آنلاین را فراهم می‌کند، به کاهش تأخیر در رسیدگی به پرونده‌ها و ارتقای عدالت کمک کرده است.

تحقیقات نشان می‌دهند که استقرار دولت الکترونیک می‌تواند به بهبود اجرای قوانین و مقررات کمک کند. با دیجیتالی شدن فرآیندها، امکان نظارت دقیق‌تر و اجرای مؤثرتر قوانین فراهم می‌شود. از سوی دیگر، بانک جهانی گزارش داده است که کشورهایی که به‌طور مؤثر از دولت الکترونیک استفاده می‌کنند، در شاخص‌های حکمرانی و حاکمیت قانون عملکرد بهتری دارند. (World Bank, 2022: 47)

با این حال، یکی از چالش‌های اساسی در مسیر ارتقای حاکمیت قانون از طریق دولت الکترونیک، مشکلات زیرساختی و قضائی است که هنوز در برخی از استان‌ها و نهادهای دولتی مشاهده می‌شود. از آنجا که بسیاری از فرآیندها به صورت کاغذی انجام می‌شود و هنوز تغییرات اساسی در این زمینه‌ها صورت نگرفته است، این امر می‌تواند بر اثربخشی سامانه‌های الکترونیک تأثیر منفی بگذارد.

بنابراین حاکمیت قانون به معنای اجرای عادلانه و بدون تبعیض قوانین در تمامی سطوح جامعه است. دولت الکترونیک می‌تواند به‌طور قابل توجهی به تقویت این اصل کمک کند. در ایران، بسیاری از نهادها و فرآیندهای دولتی همچنان با سیستم‌های سنتی و

پیچیده‌تری روبه‌رو هستند که می‌تواند موجب فساد و بی‌عدالتی شود. پیاده‌سازی دولت الکترونیک می‌تواند با تسهیل دسترسی به اطلاعات و فرآیندهای قضائی، به اجرای بهتر و عادلانه‌تر قوانین کمک کند.

طبق گزارش بانک جهانی، کشورهایی که از سامانه‌های دولت الکترونیک استفاده می‌کنند، نسبت به کشورهای فاقد این سامانه‌ها، نرخ بالاتری در رعایت حاکمیت قانون دارند. در ایران، دولت الکترونیک می‌تواند به کاهش دقت‌ناپذیری در فرآیندهای قضائی و اداری کمک کند. از آنجا که دسترسی به پرونده‌ها، قوانین و رویه‌های قضائی از طریق سامانه‌های آنلاین تسهیل می‌شود، می‌توان اطمینان حاصل کرد که فرآیندهای قانونی به‌طور شفاف و عادلانه پیش خواهند رفت.

بر اساس آمارهای بانک جهانی، کشورهایی که زیرساخت‌های دولت الکترونیک پیشرفته دارند، شاهد کاهش ۲۰ تا ۳۰ درصدی در فساد اداری و افزایش بیش از ۱۵ درصدی در شفافیت هستند (بانک جهانی، ۲۰۲۱: ۱۱۷). در ایران، اگرچه زیرساخت‌های دولت الکترونیک به‌طور کامل توسعه نیافته‌اند، اما شروع فرآیندهایی مانند سامانه‌های ثبت‌نام آنلاین و دسترسی به اطلاعات قضائی نشان‌دهنده پیشرفت‌هایی در راستای تقویت حاکمیت قانون است.

تاثیر دولت الکترونیک بر شفافیت در ایران

شفافیت یکی از اصلی‌ترین دستاوردهای پیاده‌سازی دولت الکترونیک در کشورهای پیشرفته است. شفافیت به معنای در دسترس بودن اطلاعات به‌طور کامل و دقیق برای شهروندان و دیگر نهادهای نظارتی است. دولت‌های الکترونیک با فراهم کردن دسترسی آسان و سریع به اطلاعات مالی، قضائی و دولتی، زمینه را برای نظارت عمومی و کاهش فساد فراهم می‌کنند. بنابراین شفافیت یکی از اصول کلیدی حکمرانی خوب است که با کاهش فساد و ارتقاء پاسخگویی مقامات دولتی همراه است. دولت الکترونیک می‌تواند با فراهم کردن دسترسی عمومی به اطلاعات، شفافیت را در فرآیندهای دولتی افزایش دهد. در ایران، توسعه دولت الکترونیک می‌تواند روند تصمیم‌گیری دولتی را شفاف‌تر کند و فساد را کاهش دهد. سامانه‌های دیجیتال به‌ویژه در

ارائه خدمات عمومی، پیگیری پروژه‌ها و تخصیص بودجه می‌توانند اطلاعات دقیقی به شهروندان ارائه دهند که از این طریق، مردم می‌توانند از نحوه هزینه‌کرد منابع عمومی آگاه شوند.

در ایران، سامانه‌های شفافیت مالی و نظارت بر بودجه، یکی از ابزارهای کلیدی در ارتقای شفافیت هستند. طبق گزارش‌های سازمان شفافیت بین‌المللی استفاده از چنین سامانه‌هایی می‌تواند به میزان قابل توجهی فساد را کاهش دهد و به مسئولان دولتی این امکان را می‌دهد که در برابر اقدامات مالی خود پاسخگو باشند (Transparency International, 2019: 25). به‌طور مثال، سامانه‌هایی که به‌طور مستقیم هزینه‌ها و بودجه‌های دولتی را منتشر می‌کنند، این امکان را برای عموم مردم فراهم می‌کنند که نظارت دقیقی بر چگونگی تخصیص و مصرف منابع مالی دولتی داشته باشند.

از جمله موفق‌ترین نمونه‌ها در ایران، سامانه شفافیت مالی وزارت امور اقتصادی و دارایی است که تمامی تراکنش‌های مالی و بودجه‌ریزی‌های دولتی را به‌صورت آنلاین در اختیار مردم قرار می‌دهد. این سامانه به‌طور مستقیم به عنوان ابزاری برای ارتقای شفافیت مالی شناخته می‌شود. مطابق گزارش‌ها، استفاده از این سامانه‌ها توانسته است مانع از سوءاستفاده‌های مالی و فساد در بسیاری از نهادهای دولتی شود و حتی باعث ارتقای اعتماد عمومی به نهادهای دولتی گردیده است (توکلی جوشقانی، ۱۴۰۰: ۹۸). این سامانه‌ها به شهروندان این امکان را می‌دهند که پیگیری‌های لازم را درباره تخصیص منابع مالی و بودجه‌های دولتی انجام دهند. اگرچه این سامانه‌ها هنوز در مراحل ابتدایی هستند، اما آمارهای اولیه نشان می‌دهند که پس از راه‌اندازی سامانه شفافیت در سال ۱۳۹۸، تعداد پیگیری‌های عمومی از پروژه‌های دولتی افزایش یافته و مردم قادر به رصد تخصیص بودجه‌ها به‌طور دقیق‌تری شده‌اند (سازمان برنامه و بودجه ایران، ۱۳۹۹: ۴۵).

علی‌رغم این پیشرفت‌ها، هنوز چالش‌های قابل توجهی در زمینه شفافیت در ایران وجود دارد. یکی از مهم‌ترین چالش‌ها، دسترسی نداشتن تمامی شهروندان به اینترنت و زیرساخت‌های دیجیتال است. در مناطق کمتر توسعه‌یافته، برخی از افراد نمی‌توانند از خدمات

الکترونیکی استفاده کنند و این موضوع موجب نابرابری در دسترسی به اطلاعات می‌شود.

آمارها و گزارش‌های بانک جهانی نشان می‌دهند که در کشورهای دارای دولت الکترونیک پیشرفته، شفافیت بیشتر از طریق سامانه‌های دیجیتال افزایش یافته است. برای مثال، در کشورهایی مانند سنگاپور، هند و استونی که دولت الکترونیک را به‌طور کامل پیاده‌سازی کرده‌اند، میزان رضایت عمومی از خدمات دولتی ۴۰ تا ۵۰ درصد افزایش یافته است. این کشورها همچنین شاهد کاهش چشمگیر فساد و بی‌اعتمادی نسبت به فرآیندهای دولتی بوده‌اند (بانک جهانی، ۲۰۲۰: ۱۳۸).

به‌طور کلی گزارش‌های بانک جهانی در مورد دولت الکترونیک در دنیا به‌ویژه بر تاثیر این سامانه‌ها در کاهش فساد، افزایش شفافیت و تقویت حاکمیت قانون تأکید دارند. در گزارش سال ۲۰۲۱ بانک جهانی، آمده است که پیاده‌سازی دولت الکترونیک در کشورهای در حال توسعه می‌تواند به کاهش فساد تا ۳۰ درصد و بهبود کیفیت خدمات عمومی تا ۲۵ درصد کمک کند (بانک جهانی، ۲۰۲۱: ۱۲۵). این آمار نشان می‌دهد که دولت‌های الکترونیک می‌توانند ابزار مؤثری برای مقابله با فساد و تقویت شفافیت باشند.

در ایران، گزارش‌ها نشان می‌دهند که اجرای دولت الکترونیک در برخی از نهادهای دولتی موجب تسریع در فرآیندهای اداری و کاهش خطاها شده است. به‌عنوان مثال، در بخش ثبت‌نام مالیاتی و ارزیابی‌های مالی، سیستم‌های الکترونیکی جدید توانسته‌اند به کاهش خطاهای انسانی و تسهیل فرآیندهای مالیاتی کمک کنند. طبق گزارش‌های وزارت امور اقتصادی و دارایی، با استفاده از سامانه مالیاتی جدید، میزان وصول مالیات‌ها در سه سال اخیر بیش از ۱۵ درصد افزایش یافته است (وزارت امور اقتصادی و دارایی ایران، ۱۴۰۰: ۵۸).

فرصت‌ها و چالش‌های ایجاد دولت الکترونیک در ایران

ایران در مسیر ایجاد دولت الکترونیک به‌عنوان ابزار برای تقویت حاکمیت قانون و شفافیت قرار دارد. در این راستا، دولت الکترونیک

می‌تواند به‌طور قابل توجهی به بهبود کیفیت خدمات دولتی، کاهش فساد و تسهیل دسترسی به اطلاعات و خدمات عمومی کمک کند. با این حال، ایجاد دولت الکترونیک در ایران با چالش‌های خاصی مواجه است که نیازمند توجه جدی است. در ادامه به تحلیل چالش‌ها و فرصت‌های ایجاد دولت الکترونیک در ایران با تأکید بر حاکمیت قانون و شفافیت و ارائه آمارهای مرتبط از بانک جهانی پرداخته می‌شود.

۱- فرصت‌ها برای ایجاد دولت الکترونیک در ایران

ایجاد دولت الکترونیک در ایران می‌تواند به شدت در تقویت شفافیت، پاسخگویی و حاکمیت قانون مؤثر باشد. در این بخش به مهم‌ترین فرصت‌ها اشاره می‌کنیم:

الف. افزایش شفافیت و کاهش فساد

یکی از بزرگ‌ترین مزایای دولت الکترونیک، افزایش شفافیت است. با استفاده از سامانه‌های دیجیتال، اطلاعات دولتی به راحتی در دسترس قرار می‌گیرد و شهروندان قادر خواهند بود بر روندهای حکومتی نظارت کنند. آمارهای بانک جهانی نشان می‌دهند که در کشورهای دارای دولت الکترونیک پیشرفته، فساد به میزان چشمگیری کاهش یافته است. به‌طور خاص، در گزارش‌های اخیر این نهاد بین‌المللی آمده است که کشورهای که به‌طور گسترده از سامانه‌های دولت الکترونیک استفاده می‌کنند، شاهد کاهش قابل توجهی در میزان فساد اداری بوده‌اند (بانک جهانی، ۲۰۲۰).

در ایران، پیاده‌سازی سامانه‌هایی مانند سامانه ملی اداری، سامانه شفافیت و سامانه‌های ثبت‌نام آنلاین برای خدمات دولتی، فرصت‌های جدیدی برای شفاف‌سازی فرآیندها ایجاد کرده است. این روند می‌تواند به جلوگیری از فساد در نهادهای دولتی کمک کند و همچنین اعتماد عمومی را تقویت کند (سازمان فناوری اطلاعات ایران، ۱۳۹۹: ۲۳).

ب. ارتقاء دسترسی به خدمات دولتی

دولت الکترونیک می‌تواند دسترسی به خدمات دولتی را برای مردم آسان‌تر کند. به‌ویژه در ایران که جمعیت زیادی در مناطق روستایی زندگی می‌کنند و دسترسی به خدمات دولتی به‌طور فیزیکی محدود است، استفاده از فناوری اطلاعات می‌تواند این فاصله‌ها را از بین ببرد. در گزارش بانک جهانی آمده است که کشورهایی که خدمات دولتی خود را به‌صورت آنلاین ارائه می‌دهند، افراد در مناطق دورافتاده می‌توانند به‌طور مؤثرتر از خدمات دولتی بهره‌مند شوند (بانک جهانی، ۲۰۲۱)

ج. تقویت پاسخگویی مقامات دولتی

دولت الکترونیک می‌تواند باعث تقویت پاسخگویی مقامات دولتی به شهروندان شود. با فراهم شدن دسترسی به اطلاعات و ایجاد بسترهای نظارت دیجیتال، شهروندان می‌توانند عملکرد نهادهای دولتی را تحت نظارت دقیق‌تری قرار دهند. این فرآیند منجر به ایجاد سیستم‌های شفاف‌تر و پاسخگوتر در مقامات دولتی می‌شود (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی ایران، ۲۰۲۰: ۱۱).

۲- چالش‌های ایجاد دولت الکترونیک در ایران

ایران با وجود فرصت‌های بسیار برای توسعه دولت الکترونیک، با چالش‌های متعددی روبه‌رو است که می‌توانند روند این تحول را کند کنند.

الف. کمبود زیرساخت‌های دیجیتال

یکی از بزرگ‌ترین چالش‌ها در مسیر ایجاد دولت الکترونیک در ایران، کمبود زیرساخت‌های مناسب فناوری اطلاعات است. به‌ویژه در مناطق دورافتاده و روستایی، دسترسی به اینترنت و فناوری‌های دیجیتال محدود است. آمارهای بانک جهانی نشان می‌دهند که تنها ۶۰٪ از جمعیت ایران به اینترنت پرسرعت دسترسی دارند (بانک جهانی، ۲۰۲۱: ۱۲۴). این کمبود دسترسی می‌تواند مانع از بهره‌برداری کامل از مزایای دولت الکترونیک شود.

ب. مقاومت فرهنگی و سازمانی

یکی دیگر از چالش‌ها، مقاومت فرهنگی و سازمانی در برابر تغییرات ناشی از پیاده‌سازی دولت الکترونیک است. بسیاری از کارکنان دولتی به فرآیندهای سنتی عادت کرده‌اند و ممکن است در برابر استفاده از سامانه‌های دیجیتال مقاومت کنند. این مقاومت می‌تواند منجر به کندی در پیاده‌سازی و استفاده از این سامانه‌ها شود (چن، ۲۰۲۰: ۱۱۳).

ج. مسائل امنیتی و حریم خصوصی

امنیت اطلاعات و حفظ حریم خصوصی یکی دیگر از چالش‌های جدی است. در سیستم‌های دولت الکترونیک، اطلاعات شخصی و مالی شهروندان باید به‌طور امن ذخیره و منتقل شود. آمارهای بانک جهانی نشان می‌دهند که در بسیاری از کشورها، نگرانی‌های امنیتی می‌تواند به مانع بزرگی در پذیرش دولت الکترونیک تبدیل شود. در ایران نیز، تهدیدات سایبری و حملات دیجیتال ممکن است تهدیدی برای امنیت داده‌ها و اعتماد عمومی باشد (بانک جهانی، ۲۰۲۰: ۱۳۴).

د. آموزش و توانمندسازی نیروی انسانی

ایجاد دولت الکترونیک نیازمند نیروی انسانی ماهر و آموزش‌دیده است. در حال حاضر، بسیاری از کارکنان دولتی در ایران مهارت‌های کافی برای کار با سامانه‌های دیجیتال را ندارند. برای غلبه بر این چالش، دولت ایران باید برنامه‌های آموزشی گسترده‌ای را برای کارکنان دولتی اجرا کند و توانمندی‌های دیجیتال را در سطح جامعه افزایش دهد (سازمان فناوری اطلاعات ایران، ۱۳۹۹: ۲۹).

نتایج تحقیق نشان می‌دهند که دولت الکترونیک در ایران می‌تواند نقش چشمگیری در ارتقای حاکمیت قانون و شفافیت ایفا کند. با وجود مشکلات زیرساختی و چالش‌های فرهنگی، سامانه‌هایی مانند سامانه ثنا و سامانه شفافیت مالی به‌طور مؤثری در کاهش فساد و ارتقای شفافیت عمل کرده‌اند. اما برای بهره‌برداری کامل از این سامانه‌ها، ایران باید سرمایه‌گذاری بیشتری در زمینه زیرساخت‌های فناوری، آموزش عمومی و فرهنگ‌سازی داشته باشد. در نهایت، استفاده از دولت الکترونیک می‌تواند منجر به کاهش فساد، بهبود شفافیت و تقویت حاکمیت قانون در ایران گردد.

دولت الکترونیک می‌تواند تأثیرات مثبتی بر حاکمیت قانون و شفافیت در ایران داشته باشد. این سیستم‌ها با فراهم آوردن دسترسی آسان به اطلاعات، افزایش شفافیت در فرآیندهای دولتی و کاهش فساد، می‌توانند به ارتقای کارایی و پاسخگویی دولت کمک کنند. با این حال، برای بهره‌برداری کامل از پتانسیل‌های دولت الکترونیک، ایران باید بر چالش‌هایی همچون کمبود زیرساخت‌ها، امنیت سایبری و آموزش نیروی انسانی غلبه کند. در نهایت، پیاده‌سازی مؤثر دولت الکترونیک می‌تواند به ایران کمک کند تا در راستای تقویت حاکمیت قانون و شفافیت حرکت کند.

استناد:

پور اسماعیل، روح الله، پرتوی، اصغر، ذوالقدر، مالک. تأثیر دولت الکترونیک بر حاکمیت قانون و شفافیت در ایران. فصلنامه تحولات سیاسی اجتماعی معاصر ایران، 1404،

<http://doi.org/10.30510/pscci.2025.519471.1278>

توکللی جوشقانی، م. (۱۳۹۳). «بررسی نقش فناوری اطلاعات بر شفاف سازی و کاهش فساد سازمانهای دولتی»، چشم انداز مدیریت دولتی، ۵ (۲)، صص ۸۶-۶۵.

لطیفیان، حسین. (۱۴۰۱). «تأثیر دولت الکترونیک بر شفافیت و فساد در ایران»، مدیریت دولتی ایران، ۲۳ (۴)، صص ۲۵۰-۲۳۵.

مرادی، فاطمه و همکاران. (۱۳۹۹). «شفافیت در اداره دولتی: چالش‌ها و راهکارها»، مطالعات دولتی ایران، ۳ (۱)، صص ۷۰-۵۵.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۴۰۰). گزارش شفافیت مالی در نهادهای دولتی، گزارش شماره ۲۱۰.

سازمان برنامه و بودجه ایران. (۱۳۹۹). «گزارش پروژه‌های شفافیت و حکمرانی خوب»، تهران: سازمان برنامه و بودجه ایران، ۴۵.

سازمان فناوری اطلاعات ایران. (۱۳۹۹). «گزارش وضعیت دولت الکترونیک در ایران»، تهران: سازمان فناوری اطلاعات ایران، ۲۳-۲۹.

سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی ایران، «تحول دیجیتال و حکمرانی خوب»، تهران: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی ایران، ۲۰۲۰.

وزارت امور اقتصادی و دارایی ایران. (۱۴۰۰). «گزارش وضعیت مالیات و دولت الکترونی»، تهران: وزارت امور اقتصادی و دارایی.

Clinton, B. (2020). *Transparency in Governance: The Role of E-Government*.

Hague, R., & McKenna, L. (2000). *E-Government and Governance: Electronic Engagement in Public Administration*.

Hayek, F. (1944). *The Road to Serfdom*.

Transparency International. 2019. *Global Corruption Report: Transparency and Accountability in Governance*.

Transparency International. 2019. *Global Corruption Report: Transparency and Accountability in Governance*.

World Bank. .2022. "Worldwide Governance Indicators 2022". <https://data.worldbank.org/indicator>.

World Bank. (2022). *E-Government Development Index 2022*. Washington, D.C.

Chen, Song. (2020). *Digital Challenges in Developing Countries*. London: Routledge Publishing.

James, K. (2020). *Digital Transformation and Transparency in Governments*. London: Oxford University Press.

Johnson, Sarah. (2018). *Electronic Citizenship and the Rule of Law*. London: Taylor & Francis Publishing.

Ministry of Economic Affairs and Finance of Iran. (2021). *Report on Taxation and E-Government*. Tehran: Ministry of Economic Affairs and Finance.

Organization for Planning and Budget of Iran. (2020). *Report on Transparency and Good Governance Projects*. Tehran: Organization for Planning and Budget of Iran.

Smith, Professor Martin. (2016). *Successful E-Government Models in Developing Countries*. London: Routledge Publishing.

Stiglitz, Joseph. (2021). *The Rule of Law in the Digital Age*. New York: Penguin Publishing.

World Bank. (2021). *E-Government and Transparency*. Washington: World Bank.

World Bank. (2020). *Global Governance Indicators Report*. Washington: World Bank.